

Ratajewski, Jerzy

"Czasopisma dla młodzieży :
literatura piękna : wychowanie
literackie : (1918-1939)", Irena Socha,
Katowice 1990 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 31/2, 103-105

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Irena Socha, *Czasopisma dla młodzieży. Literatura piękna. Wychowanie literackie (1918–1939)*, Katowice 1990, ss. 172, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1179.

Ogólne prądy i kierunki w pedagogice w I połowie XX w. sprzyjały tworzeniu się obok tradycyjnej szkoły małych grup, związków i różnych organizacji wewnątrz szkoły lub poza nią. Jak głosił Florian Znaniecki, jednostkę trzeba wprowadzać w świat kultury różnymi drogami, przede wszystkim zaś „nauczyć jednostkę tworzyć”. Jedną z dróg tego wprowadzania w życie narodu są czasopisma młodzieżowe. Do tych stwierdzeń wybitnego socjologa polskiego nawiązała we wstępie swojej książki I. Socha (s. 9), stawiając sobie za główny cel odpowiedź na pytania: w jaki sposób i za pomocą jakich środków czasopisma młodzieży polskiej, w latach 1918–1939, „tworzyły [...] modele wychowawcze epoki, rozpowszechniały związane z nimi wzory osobowe i wzory zachowań” poprzez literaturę piękną; „[...] jakie miejsce zajmowała literatura, jaką rolę i jakie funkcje pełniła w systemie ówczesnego wychowania, a zarazem jakie to miało znaczenie dla samej literatury – dla formowania literackiej publiczności i dla kultury literackiej epoki” (s. 10–11). Nie mniej ambitne stało się zamierzenie pokazania skutków wychowania „przez literaturę i dla literatury” poprzez czasopisma młodzieżowe (s. 13).

Autorka dla realizacji swoich celów wykorzystwała bogatą literaturę przedmiotu z zakresu czasopiśmiennictwa polskiego okresu międzywojennego (które zresztą wzbogaciła poprzednio cennymi pracami¹), socjologii, pedagogiki, literaturoznawstwa, przede wszystkim zaś czasopisma młodzieżowe z lat 1918–1939. Swoją pracę widzi autorka w zasadzie w polach badawczych co najmniej dwóch dyscyplin naukowych: ze względu na główny problem badawczy – w polu badań wiedzy o kulturze literackiej (socjologii literatury), ze względu zaś na tworzywo (przedmiot) i źródło badań – w polu zainteresowań prasoznawstwa (s. 14).

Praca składa się z 6 rozdziałów, we wstępnym I. Socha przedstawiła założenia metodologiczne, omówiła zasadnicze źródła oraz scharakteryzowała na tle tradycji rozwoju czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży w Polsce od XIX w. prasę adresowaną do młodego czytelnika w latach międzywojennych, punktując nakłady, typy i modele, stan redakcji, istnienie tzw. czasopism centralnych i ich satelitów oraz czytelnictwo tej prasy wśród młodzieży. W kolejnym rozdziale, po omówieniu roli szkoły i władz oświatowych w zakresie włączania prasy do systemu wychowawczego, autorka przedstawiła stan ówczesnej publicystyki interpretującej miejsce i rolę czasopism w pracy z młodzieżą. Pod wpływem tej dyskusji narodził się, wypracowany przez pedagogów zajmujących się tym problemem, pełny zarys metodyczny postępowania z czasopismami młodzieżowymi w szkołach. Równocześnie czasopisma takie jak „Płomyczek” i „Płomyk”, wydawane przez Związek Nauczycielstwa Polskiego oraz przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych „Iskry”, wypracowały swoisty model czasopisma młodzieżowego, charakteryzujący się powiązaniem zawartości z procesem dydaktycznym i wychowawczym szkoły,

¹ Chodzi tutaj, obok licznych artykułów z lat poprzednich, o podstawową dla prasoznawcy pracę I. Sochy, *Czasopisma młodzieży szkolnej w Polsce. 1918–1930*. Katowice 1986, ss. 196, plus indeksy czasopism szkolnych i miejscowości, gdzie czasopisma takie ukazywały się, i 21 ciekawych ilustracji. Wyrazić można nadzieję na dalszy ciąg dotyczący czasopism szkolnych z lat 1931–1939.

treściami określonymi przez ówczesny ideał wychowawczy (przede wszystkim patriotyzm), literacki charakter środków przekazuje oraz silną więź z czytelnikiem (s. 43). Te właśnie czasopisma służyły podstawowej inicjacji literackiej młodego czytelnika i – jak cytuje autorka myśl ówczesnych pedagogów – skutkiem ich wpływów miało być: „[...] wyrobienie umiejętności racjonalnego czytania, rozwinięcia smaku literackiego [...] i zamiłowania do czytania rzeczy wartościowych” (s. 45). Temu celowi przyświecały teksty literackie ówczesnych wybitnych literatów polskich oraz artykuły o tematyce literackiej, łączące wiedzę literacką z wiedzą przyrodniczą, geograficzną, artystyczną bądź historyczną. Ważną rolę odgrywały na łamach tych czasopism różnorodne informacje dotyczące ruchu wydawniczego i życia literackiego współczesnej Polski, organizowane konkursy literackie oraz rozwijanie korespondencji z redakcjami.

Ważną funkcję wychowania przez literaturę pełniło harcerstwo. Temu problemowi poświęciła autorka kolejny rozdział. Na tle sporów ideowych, jakie obserwować można w harcerstwie międzywojennym, stałym elementem działalności harcerskiej było tworzenie kultury literackiej wśród harcerzy. Propagowano tę kulturę poprzez korzystanie z bibliotek, czytelní, tworzenie własnych księgozbiorów, czytanie gazet i czasopism czy dyskusje literackie. Umiejętności te i zachowania utrwalano wprowadzając je w zakres sprawności i prób na kolejne stopnie harcerskie. Wychowaniu literackiemu służyć miały czasopisma harcerskie, takie jak: „Skaut” (1911–1914, 1916–1921, 1923–1939), „Harcerz” (1917–1921, 1925–1939), „Harc mistrz” (1917, 1919–1933), „Czuj Duch” (1922–1926, 1932–1935), „Skrzydła” (1930–1939) czy „Harcerstwo” (1934–1939). One to zapoznawały harcerzy z wybitnymi twórcami poezji i prozy narodowej; poprzez literaturę poznawali swoich patronów. Autorka analizując zawartość literacką czasopism harcerskich wskazuje na różnorodną tendencje i odwołania literackie znajdujące swój wyraz na łamach tych czasopism, zarówno o programach narodowo-endeckich i sanacyjnych („Skaut”, „Harc mistrz”, „Strażnica Harcerska”, „Straż nad Wisłą”), jak i lewicujących („Gromada” 1929–1939).

Analiza literackiej zawartości czasopism dla młodzieży w latach rządów sanacji to kolejna część rozważań autorki. Program wychowania literackiego oparty na ideałach wychowawczych „obywatelsko-państwowych”, wypływających ze wskazań Józefa Piłsudskiego i Adama Skwarczyńskiego, stał u podstaw powstania i działalności takich czasopism jak „Sternik”, „Kuźnia Młodych” (1932–1936) czy „W młodych oczach” (1937–1939). One właśnie inspirowane były przez państwowy ideał wychowawczy i poprzez literaturę piękną, jej tworzenie i odbiór miały ten ideał wpaść młodzieży polskiej lat 30. Czasopisma te miały aspiracje stania się wzorami czasopism młodzieżowych i w niejednym przypadku to im się udało. Szczególnie „Kuźnia Młodych” przez wzmoczoną propagandę, różnorodne akcje skupiające twórców i czytelników oraz polemiczny i krytyczny ton (nawet wobec tradycyjnej szkoły!) zyskała sobie dużą popularność. W wychowaniu literackim „Kuźnia Młodych” hołdowała szeroko pojętemu kultowi romantyzmu. Dla redaktorów tego czasopisma literatura piękna miała istotne znaczenie państwowotwórcze. Wzorami ideowymi były dzieła Wyspiańskiego, Norwida, Żeromskiego czy Brzozowskiego. Znaczącą rolę przypisywano analizie i charakterystyce bieżącego życia literackiego ówczesnej Polski. Stąd liczne recenzje literackie, oceny nowości wydawniczych, przeglądy prasy, wywiady z pisarzami, portrety laureatów nagród literackich. Wiele miejsca udzielała „Kuźnia Młodych” twórczości literackiej samej młodzieży, stąd liczne debiuty późniejszych znanych twórców literatury polskiej. Analizując rolę „Kuźni Młodych” autorka podkreśliła, iż polegała ona przede wszystkim: „[...] na owej sile inspirującej, »modelotwórczej« zarówno w odniesieniu do literatury (wyborów, zachowań i kompetencji literackich), jak i w odniesieniu do typu prasy młodzieżowej” (s. 110). Podobny charakter w zakresie wychowania literackiego miało czasopismo „W młodych oczach”.

Inny charakter miały „Orląta” (1928–1939), czasopismo realizujące narodowy program wychowywania przez literaturę, propagowany przez Narodową Demokrację. Pismo to z typowego czasopisma dla młodzieży, z obszernym działem tekstów literackich, w wyniku walki konkurencyjnej z czasopismami obozu rządzącej sanacji nabrało, szczególnie w połowie lat 30., charakteru czasopisma politycznego, pozbawionego prawa rozpowszechniania w szkołach. Edukacja literacka na łamach „Orląt” to propagowanie idei, iż literatura piękna ma wyrażać „duszę narodu”, przeciwstawiać się materialistycznej ideologii człowieka i kultury; literatura ma być „zwierciadłem

dziejów narodu”, stąd jako „wychowawców narodu” szczególnymi względami otaczano pisarzy renesansu i oświecenia, przede wszystkim Kochanowskiego czy Staszica. Epokę romantyzmu krytykowano domagając się rewizji programów nauczania w tym względzie. U Mickiewicza czy Norwida podkreślano to, co polskie, narodowe. Bardzo wysoko ceniono Wyspiańskiego jako „poetę-kapłana i wodza duchowego narodu” (s. 126). Nie mniejszym mirem otaczani byli Sienkiewicz i Kasprzowicz. W publicystyce poświęconej współczesnemu życiu literackiemu głoszone poglądy, że literatura polska jest w kryzysie, że toczy się walka między wartościami narodowymi a elementami obcymi, rozkładowymi. W zakończeniu tej części swoich rozważań autorka przeprowadziła porównanie zawartości literackiej dwóch czołowych czasopism młodzieżowych lat 30. — „Kuźni Młodych” i „Orląt”.

Ostatnia część rozprawy I. Sochy zawiera próbę analizy wzajemnych relacji między czasopismami dla młodzieży a innymi instytucjami tworzącymi publiczność literacką w szkole. Obok szkolnego programu kształcenia literackiego i normalnego „obiegu lekcyjnego” literatury pięknej jak i „obiegu bryków” ważne miejsce w wychowaniu literackim miał teatr szkolny, istniejące i działające w szkołach koła literackie czy gazetki uczniowskie. Na wychowanie to wpływały również radio, kino, biblioteki i związane z nimi czytelnictwo, przede wszystkim w zakresie literatury współczesnej. Autorka nie zgadza się w części z tezą Stefana Żółkiewskiego, iż szkoła w latach 20. i 30. nie uczyła sięgać po literaturę współczesną. Literatura ta obecna była w kołach literackich, przede wszystkim zaś w czasopismach dla młodzieży. To one poprzez swoją zawartość literacką przedstawiały młodemu twórcy i czytelnikowi różne modele wychowawcze. „Periodyki formując w określony sposób wzór osobowy dobrego ucznia, harcerza, chrześcijanina, filomaty, socjalisty, piśmudzyka, »Polaka — katolika«, kształtowały zarazem generalnie wzór człowieka obcującego z literaturą, poszukującego w niej przykładów, pouczeń, argumentów, a także inspiracji dla własnego rozwoju i własnej twórczości” (s. 154). To one umożliwiały młodzieży polskiej wypowiadanie się poprzez twórczość literacką i stwarzały sytuację „stawania się uczestnikiem życia literackiego” (s. 160). Analiza tekstów literackich czasopism dla młodzieży, przedstawiona przez autorkę, doprowadziła ją, i chyba słusznie, do stwierdzenia, iż „[...] wychowanie przez literaturę było zarazem wychowaniem dla literatury, tworzyło publiczność aktywną, wyzwalało aspiracje w dziedzinie samokształcenia, zakładania grup literackich, podejmowania prób twórczych, uczestniczenia w ogólnopolskim życiu literackim” (s. 168).

Rozprawa I. Sochy winna dotrzeć nie tylko do prasoznawców, ale również pedagogów i polonistów. Prasoznawcy przybliży programy ideowe ujawniane na łamach czołowych czasopism dla młodzieży polskiej w latach 1918—1939, choć poczuje on niedosyt powiązania przez autorkę tych programowych treści z samym twórczym prasowym, jak grafika, kolumna czy wiersz, bądź ich związki z warsztatami redaktorskimi poszczególnych tytułów. Pedagogowi ujawni rolę i znaczenie dla dydaktyki i wychowania czasopism dla młodzieży, poloniści zaś ukaże nie tylko ważną epokę literacką w oczach ówczesnej młodzieży, ale również to, jak pod wpływem odpowiednio dobranych tekstów literackich zmieniały się literackie wybory młodzieży polskiej w latach 1918—1939.

Przyjemna, pastelowa oprawa, dobry papier, ładny i wyraźny druk — dzieło drukarni im. W. Anzycy w Krakowie, a także jasny i przystępny język ułatwiają lekturę tej rozprawy. Wyrazić jedynie można żal, iż zabrakło w druku bibliografii załącznikowej, jakiegoś, choćby skromnego indeksu i ilustracji, które wzbogaciłyby zawartość tej cennej pracy.

Jerzy Ratajowski

Edward Długajczyk, *Oblicze polityczne i własnościowe prasy polskiej w województwie śląskim 1922—1939*, Katowice 1990, ss. 268 ilustr.

Edward Długajczyk we wstępie do swej rozprawy wydanej przez Muzeum Śląskie podkreśla jej materiałowy charakter stwierdzając, iż na „syntetyczny ogład” zajmującego go czasopiśmiennictwa „jest jeszcze za wcześnie”. Książka rzeczywiście jest tak przesycona faktografią, że